

Nr 26.

Ankom till Riksdagens kansli den 17 mars 1911 kl. 4 e. m.

*Utlåtande, i anledning af Kungl. Maj:ts proposition till Riksdagen
angående konserveringsarbeten för Källa ödekyrka.*

(2:a Afd.)

I en till Riksdagen den 10 februari 1911 aflåten, till statsutskottets förberedande behandling hänvisad proposition, nr 97, har Kungl. Maj:t under återopande af bilagdt utdrag af statsrådsprotokollet öfver ecklesiastik-ärenden för samma dag föreslagit Riksdagen medgifva, att till bekostande af åtgärder för konserverande af Källa ödekyrka på extra stat för år 1912 anvisa ett anslag af 2,500 kronor.

Departementschefen har till nämnda statsrådsprotokoll i detta ämne anført följande:

»I underdånig skrifvelse den 6 september 1910 har vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien anhållit, det Eders Kungl. Maj:t täcktes af 1911 års Riksdag äska ett anslag å 2,500 kronor att enligt skrifvelsen bifogadt kostnadsförslag användas för konservering af Källa ödekyrka på Öland.

Akademien har därvid öfverlämnat en af antikvarien hos akademien Emil Ekhoft utarbetad promemoria angående nämnda kyrka och tillika återopat de uti densamma anförda skäl för utförande af ifrågavarande konserveringsarbete.

I berörda promemoria anföres följande:

»Källa gamla, för gudstjänst ej längre använda kyrka på Öland är en af Sveriges märkligaste ödekyrkor. Den är nämligen ett af de fullödigaste exemplen på den art af kyrkor, som inom kultur- och arkitekturforskningen fått namn af försvarskyrkor, det vill säga kyrkor utrustade med försvarsanordningar sådana som den medeltida krigföringen kräfde, till

exempel tinnar, hourdage, yttre skyttegångar m. m. Dylika försvarskyrkor träffas spridda kring största delen af Europa, såväl inne i städerna som ute på landsbygden. Oftast, ehuru ej uteslutande, förekomma de i trakter, som i högre grad voro utsatta för fientliga anfall, såsom öar, kuster och landgränser mot främmande områden.

»Äfven i Sverige voro fordomdags många af våra kyrkor försvarskyrkor. Sedan genom ändrade förhållanden behofvet af dylika ej längre förefanns, har man emellertid i de flesta fall afklädt kyrkorna dessa krigiska attribut, och de forna fästningskyrkorna framstå nu i allmänhet som helt fredliga byggnader. De få spår af den forna utrustningen, som återstå, behöfves det oftast ett vant öga och en noggrann undersökning för att upptäcka och påvisa. Så mycket mer är det önskligt att i orubbadt skick pietetsfullt för kommande tider bevara de få kyrkor, som i afsevärd grad bibehållit något af den forna krigiska karaktären. Detta är, som af det nedanstående framgår, i ovanligt hög grad fallet med Källa kyrka.

»Hvad Källa kyrka beträffar tillkommer ännu ett tungt vägande skäl att söka bevara densamma, nämligen att den är belägen på Öland. Som ofvan nämndes återfinnas försvarskyrkorna hufvudsakligen i gränsområden och andra för anfall särskildt utsatta trakter. Det långsträckta, smala Öland, där ingen punkt är särdeles aflägsen från allfarvägen: hafvet, var naturligen, och som vi äfven af historiska meddelanden känna, just ett sådant område, utsatt för ständiga strandhugg och infall, såväl af sjö-
röfvere som ock af rikets fiender under krigstider. Ett mycket betydande antal af öns trettiotre kyrkor har därför varit försvarskyrkor. Af dessa hafva många, troligen halfva antalet eller mera, haft den för Öland karakteristiska form, som kallas klöfsadelskyrkor, det vill säga med som vanligt ett torn i väster, men därtill ett motsvarande något mindre torn i öster, uppdraget öfver korets murar.

»Vår tid har kommit till den uppfattningen, att det från fadren mottagna arvet bör noggrant värdas. Så var det ej förr. Hänsynslöst nedbröt och undanskaffade man det betydelsefulla gamla för att ersätta det med ofta intetsägande nyheter. Särskildt öfver Öland gick under början af förra århundradet och något där förut ett förstörelseraseri, våldsammare, kan man med skäl säga, än öfver något annat svenskt landskap. Af dess synnerligen märkliga och för ön och dess historia karakteristiska klöfsadelskyrkor har ingen enda fått bibehålla sin ursprungliga form. Ingen enda har fått bevara klöfsadelskyrkornas karakteristiska silhuett med ett torn uppstigande vid hvardera ändan af det mellanliggande långhuset. Och ännu mer, af hela antalet af öns kyrkor äro de flesta helt och hållet ny- eller till större eller mindre del ombyggda. Af Ölands en gång så märk-

liga och från det öfriga Sveriges så afvikande kyrkor är således ytterst litet bevaradt till våra dagar.

»Källa kyrka består af ett enskeppigt långhus, kor i öster samt torn i väster, alla tre lika breda och nu lika höga samt täckta af ett gemensamt sadeltak. Till det yttre visar sig kyrkan endast genom den stora höjden vara af någon ovanligare beskaffenhet. Så mycket märkligare är det inre.

»Långhuset och koret hafva nämligen haft tre våningar. Bottnarna dem emellan äro nu till största delen nedfallna, så att hela kyrkans inre bildar ett enda väldigt rum, och den forna anordningen är synlig endast genom de kvarvarande spären.

»Den nedre våningen, den egentliga gudstjänstlokalen, har varit täckt af ett väldigt tunnhvalf med anfang i norr och söder, hvilket tunnhvalf varit genomsatt af tre parallella tunnor med anfang i öster och väster, således bildande ett slags stickkappor. I dessa transversala tunnors södra sköldmurar ha långhusets enda ursprungliga två små romanska fönster funnits. Kyrkan har således varit mer än halfmörk.

»Andra våningen. Öfver den nedre våningens hvalf har legat en betongmassa af små omkring knytnäfsstora rullstenar och lermurbruk, hvilken betongmassa nedgående i svicklarna mellan hvalfven har bildat en jämn öfveryta, som utgjort andra våningens (mellanvåningens) golf. Denna våning, som varit omkring 2 meter hög, har varit upplyst af tre små fönster sittande liksom nedervåningens i södra muren. Äfven mellanvåningen har således varit i hög grad mörk.

»Tredje våningen är den egentliga försvarsvåningen. Norra och södra långmuren hafva nämligen, fullkomligt som ett världsligt fäste, väl bevarade tinnar, hvilkas mellanrum nu äro tillsatta med en tunn mur i ytterlifvet. Tinnarna äro således ej för närvarande synliga utifrån.

»Korets östra mur har varit dubbel och i densamma har på norra sidan uppledt en trappa till försvarsvåningen. Vid murens södra ända har funnits ett litet, ungefär 1 meter bredt, tunnhvalfdt rum med en ljusglugg i södra kormuren. Gluggen är ännu synlig inifrån men ej utifrån. Nyssnämnda trappa, som löper i den dubbla altärväggen, har vid dennas norra sida bildat vinkel och i den nedtill förtjockade norra korväggen nedgått till kyrkans nedersta våning. Här har emellertid en förändring vidtagits. Man har afbrutit trappans nedre del och här åstadkommit en liten uppåtstigande trappa täckt af ett uppåtstigande tunnhvalf; hela anordningen ledande till den senare predikstolen.

»På korets norra sida ligger en tillbyggd, men i alla händelser gammal,

sakristia täckt af tunnhvalf med anfang i öster-väster. Sakristians vattentak består af stora fyrsidiga kalkstensflis.

»I långhusets södra vägg åt väster finnes den gamla ursprungliga ingångsöppningen, sittande ungefär midt på södra väggen. Portalen är ytterst enkel och består på hvardera sidan af ett murhörn och post. Murhörnen upplöpa i rundbåge af väl huggna bågstenar, omfattande ett slätt halfrundt tympanon af *en* häll. Portalen är samtidig med kyrkan, men själfva dörren, af furu, med sparsamma järnbeslag är gotisk och två till tre hundra år yngre än portalen. Utanför portalen finnes ett senare vapenhus med sadeltak af kalkstensflis liksom på sakristian. Vapenhusets dörr har märkvärdigt nog samma anordning som portalen och har möjligen ursprungligen suttit på annat ställe i kyrkan.

»I tornets västra vägg åt norra sidan samt i korets södra vägg finnas små portaler med samma anordning som föregående.

»Det enda fönstret i nedre delen af murarna ledande till ett litet rum i nordöstra hörnet af kyrkan har, såsom i en försvarskyrka naturligt är, ytterst små dimensioner.»

Sedan öfverintendentsämbetet i infordradt utlåtande förklarar sig efter granskning af ärendet icke för sin del hafva funnit anledning till anmärkning, har Eders Kungl. Maj:ts befallningshafvande i Kalmar län anbefallts att efter vederbörandes hörande afgifva utlåtande i ämnet och därvid upplysa, om och i hvad mån bidrag till omförmälda konserveringsarbete kunde påräknas från den ort, som vore närmast intresserad af ifrågavarande fornminnes bevarande.

I anledning här af har Eders Kungl. Maj:ts befallningshafvande i ärendet låtit höra Källa församling och kronofogden i orten. Församlingen har därvid meddelat, att kyrkan vore församlingens egendom, under det att den till kyrkan hörande mark eller den s. k. gamla kyrkplanen ägdes af Kungl. Maj:t och kronan, samt att församlingen, som vore hårdt be- tungad af kommunala skattebördor, icke vore i stånd att bidraga till utförandet af arbetet med kyrkans konservering.

Kronofogden har upplyst, att enligt inhämtade upplysningar från ortsbefolkningen och länsmannen i orten bidrag till det ifrågasatta konserveringsarbetet inom orten kunde erhållas endast från ett fåtal enskilda personer och till obetydliga belopp.

För egen del har Eders Kungl. Maj:ts befallningshafvande på det lifligaste tillstyrkt bifall till akademiens ifrågavarande framställning.

I likhet med vitterhetsakademien anser jag, att Källa ödekyrka på Öland med hänsyn till såväl sin ålder som ock sitt stora kulturhistoriska intresse bör bevaras från ytterligare förstörelse. Kostnadsförslaget, som uppgjorts af antikvarien Ekhoff och en byggmästare, gifver vid handen, att konserveringsåtgärderna äro afsedda att hufvudsakligen bestå i omläggning af kyrkans tak, hvilket är i hög grad skadadt af röta och delvis alldeles borta. Såsom villkor för beviljande af statsanslag till konservering af forn-lämningar har understundom föreskrifvits, att den ort, som är närmast intresserad af fornminnets bevarande, skall lämna bidrag till bestridande af de därför erforderliga kostnaderna. Men då, såsom i förevarande fall, vederbörande kommun är betungad af synnerligen stora skatter — enligt statistiska centralbyråns berättelse om kommunernas fattigvård och finanser utgjorde under år 1908 inom Källa kommun antalet fyrk 2,848 och utdebiteringen 1 krona 38 öre för fyrk — synes man icke kunna fordra något bidrag från kommunen. Då ej heller från enskilda personer något afsevärdt bidrag för ändamålet torde vara att påräkna, synes någon annan utväg för företagets utförande ej återstå, än att detsamma bekostas af staten. Emot det enligt kostnadsförslaget för konserveringsarbetets utförande beräknade beloppet 2,500 kronor har jag intet att erinra.»

Utskottet, som anser sig böra biträda Kungl. Maj:ts föreliggande förslag, får alltså hemställa,

att Riksdagen må till *bekostande af åtgärder för konserverande af Källa ödekyrka* på extra stat för år 1912 anvisa ett anslag af 2,500 kronor.

Stockholm den 17 mars 1911.

På statsutskottets vägnar:

G. BILLING.
